

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 1039-1045.
Geliş Tarihi-Received: 20.02.2024
Kabul Tarihi-Accepted: 26.03.2024
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1440289

Endülüs'ün Hristiyanlaştırılmasında Öncü Bir Figür: Kastilya Kontluğu*

A Pioneer Figure in the Christianization of Andalusia: The Establishment Process of the County of Castile

Fatih SANSAR**

Öz

Kastilya Kontluğu, Orta Çağ İspanya'sında son derece önemli bir siyasi ve askeri güç olan Kastilya Krallığı'nın öncüsüdür. Kastilya Kontluğu, bölgede Müslümanlar tarafından fethedilen toprakların Reconquista faaliyetleri kapsamında yeniden ele geçirilmesinde kilit rol oynayan kontluk ve krallıklardan birisidir. Kastilya Kontluğu'nun kuruluş süreci İber Yarımadası'ndaki karmaşık ve dinamik bir toplumsal yapının yansımasıdır. Reconquista sürecinde elde edilen başarılar ve siyasi etkileşimler Kastilya Kontluğu'nun zamanla krallığa dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim kontluk, zikredilen süreçte İber Yarımadası'ndaki diğer krallıklar ve kontluklar ile diplomatik ilişkiler içinde bulunarak bölgenin genel siyasi dinamiklerine kayda değer nitelikte katkıda bulunmuştur. Kontluğun kuruluş dönemi sınırları genişletmek amacıyla sık sık rekabete dayalı çatışmalar ve ittifaklarla geçmiştir. Bu durum Kastilya Kontluğu'nun stratejik toprak kazanımları ve evlilik yoluyla güçlenmesini sağlamıştır. Son olarak kontluğun tarihsel bağlamda stratejik önemi vurgulanarak kontlukta krallığa dönüşüm sürecine değinilmiştir. Bu çerçevede Kastilya Kontluğu'nun tarihsel konjonktürde stratejik önemi değerlendirilip Reconquista sürecine olan katkıları ve bölgesel politika üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Böylece bölgedeki Hristiyan oluşumlar üzerine ilgi duyan araştırmacılara önemli bir katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kastilya Kontluğu, Endülüs, İspanya, İberya, Reconquista.

Abstract

The County of Castile is the precursor of the Kingdom of Castile, which was a highly significant political and military power in medieval Spain. The County of Castile was one of the key counties and kingdoms in the region that played a crucial role in the reconquest of territories conquered by Muslims during the Reconquista activities. The founding process of the County of Castile reflects the complex and dynamic societal structure in the Iberian Peninsula. The successes achieved during the Reconquista process and political interactions laid the groundwork for the County of Castile to evolve into a kingdom over time. Indeed, during the mentioned period, the county engaged in diplomatic relations with other kingdoms and counties in the Iberian Peninsula, significantly contributing to the general political dynamics of the region. The early period of the county's establishment was marked

* Makale yazarın "Aragon Kralı I. Jaime'nin İberya ve Batı Akdeniz Politikası" adlı doktora tezi çalışmasından üretilmiştir.

** Dr., e-posta: fsansar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3719-3235.

by frequent competitive conflicts and alliances aimed at expanding its boundaries. This situation facilitated strategic territorial gains and strengthening through marriage alliances for the County of Castile. Finally, the strategic importance of the county in historical context has been emphasized, leading to the discussion of the transition from county to kingdom. Within this framework, the historical significance of the County of Castile in the strategic context has been evaluated, along with its contributions to the Reconquista process and its impacts on regional politics. Thus, this study provides a significant contribution to researchers interested in Christian formations in the region.

Keywords: County of Castile, Andalusia, Spain, İberia, Reconquest.

Giriş

İber Yarımadası, çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış zengin ve karmaşık bir geçmişe sahiptir. Fenikeliler, Kartacalılar, Yunanlar, Keltler ve Romalılar gibi medeniyetler bu coğrafyada etkili olmuş V. yüzyıla gelindiğinde ise yarımada Vizigotlar hüküm sürmeye başlamıştır. 711 yılına gelindiğinde ise Kuzey Afrika valisi Mûsa b. Nusayr'ın görevlendirdiği Târik b. Ziyâd'ın komutasındaki İslam ordusu ile yarımada'nın kaderi değişmiştir. Zira bu tarih itibarıyla İslam ordusu kısa sürede yarımada'nın güneyinden kuzeyine kadar olan yerleri kısa sürede İslam topraklarına dâhil etmiştir. Endülüs'ü fethetme harekâtına paralel olarak İber Yarımadası'nda yeni siyasi oluşumların da temeli atılmıştır.

İslam ordusu her ne kadar Fransa'nın güneyine kadar olan İberya topraklarını fethetmiş olsa da yarımada'nın tamamı fethedilmemişti. Fetih harekâtı sürecinde İslam ordusunun önünden kaçan Vizigot kalıntıları yarımada'nın kuzeyinde bulunan Covadonga Mağarası'na çekilerek orayı kendilerine sığınak yapmış ve gizlenmişlerdi (Watt, 1972, s. 44; Haccı, 2017, s. 351-352). Müslümanlar mağaradaki Hristiyanların varlığından haberdar olmakla birlikte onlarla mücadele etme gereği duymamışlardı. Bir rivayete göre, "Müslümanlar burasını kuşatma altına aldıklarında üç yüz Hristiyan bulunuyordu. Bilahare bunların sayısı otuzu erkek ve onu kadın olmak üzere kırk kişiye düştü. Bunun üzerine Müslümanlar: Hepsi otuz erkek ve artık bunlar bize zarar veremezler" diyerek kuşatmayı kaldırmışlardır (Özdemir, 1997, s. 234).

Covadonga Mağarası'nın muhkem bir yerde bulunması ve aynı zamanda içerisinde bulunan Hristiyan unsurların sayı bakımından az olması Müslüman cepheye bir zafiyet yaşanmasına neden olmuştur. Müslümanlarca yapılan bu zafiyet İber Yarımadası'nın siyasi geleceğinin kaderini tayin etmiştir. Nitekim Covadonga'daki bu Hristiyanlar, Pelayo'nun liderliğinde bir varoluş mücadelesi başlattılar. Zamanla Pirene Dağları'nın ardından gelen destek birlikleriyle güçlenen Hristiyanlar elde ettikleri avantajı kullanarak her fırsatta Müslümanlara karşı saldırılar düzenlediler (Reilly, 2000, s. 74; Şeyban, 2010, s. 78). Bu saldırılar başlangıçta küçük çaplı olsa da sonraki aşamada Reconquista¹ sürecinin önemli birer halkası haline geldiler. Zira İber Yarımadası'ndaki Müslümanlara yapılan her küçük çaplı saldırı gelecekte büyük zaferlere dönüşecek ve Reconquistanın gerçekleşmesine katkı sağlayacaktı. Bu bağlamda İber Yarımadası'nda Müslümanlara karşı düzenlenen her saldırı stratejik planın bir halkası olarak değerlendirilmelidir.

Hristiyan kontluk ve krallıkların oluşum sürecine en az Pelayo kadar Müslümanların da doğrudan veya dolaylı olarak katkıları bulunmaktaydı. Şöyle ki, Endülüs'ün halifelik merkezine uzak olması siyasi ve idari zorlukları da beraberinde getiriyordu. Endülüs'e atanan valilerin kısa süre içerisinde değiştirilmeleri ya da

¹ Reconquista, Endülüs'te Müslüman yönetiminin sona erdirilmesini ve onların kontrolündeki toprakların Hristiyan krallıklar tarafından geri alınma sürecini ifade eder. Reconquista süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. (Şeyban, 2010)

öldürülmeleri bölgenin yönetiminde istikrarsızlıkların yaşanmasına neden oluyordu (Haccî, 2017, s. 351). Nitekim Valiler Dönemi'nin sonlarına doğru Endülüs'te Müslüman cephesindeki istikrar eskiye nazaran zayıflamış ve buna bağlı olarak da cihat faaliyetleri önemli derecede etkisini yitirmişti (Martínez Ruiz, 2016, s. 11; Haccî, 2017, s. 351-352). Öte yandan bölgeye Abbasilerin müdahalede bulunması siyasi dengeyi sarsıyordu (Kennedy, 1996, s. 34). Bu durumlara ilaveten 732 yılında gerçekleşen Puvatya Savaşı'nda Müslümanların aldığı ağır yenilgi, (Atçeken, 1998, s. 243-263). Arap ve Berberiler arasındaki iç çekişmeler bölgedeki Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği zayıflatıyordu. Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi hem Hristiyan kontlukların/krallıkların oluşum sürecine hem de zamanla bunların Endülüs'ün kaderini şekillendirmesine zemin hazırlamıştır.

Kastilya Kontluğu'nun Kuruluşu

Kontluğun ortaya çıktığı bölge ilk dönemlerde Berdolia olarak adlandırılırsa da sonradan bu isim içerisinde fazla sayıda kale olmasından dolayı Kastilya olarak değiştirildi (Irving, 2022, s. 1; Şeyban, 2010, s. 87). Zikredilen bu kaleler Müslümanların akınlara karşı savunma ve onlara karşılık vermek amacıyla inşa edilmiştir. Bazılarının yapımı ise Roma dönemine kadar uzanmaktadır (Irving, 2022, s. 1).

Kastilya Kontluğu'nun tarihi kökeni çalışmanın giriş kısmında da değinildiği üzere yarımada bulunan diğer krallıklarda olduğu gibi Asturias Dağları'ndaki Covadonga Mağarası'na kadar uzanmaktadır. Kastilya Kontluğu'nun bilinen ilk kontu 860 ve 873 yılları arasında kontluk yapan Rodrigo'dur (Salazar y Acha, 2021, s. 119).² Öte yandan Kastilya Kontluğu başlangıçta Leon Krallığı'nın tahakkümü altında bulunuyordu. Bağımsızlığını kazanması ise ancak 930 yılına gelindiğinde Kont Fernan Gonzalez'in önderliğinde Burgos'da gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu durum iki grup arasında uzun yıllar sürecektir olan bağımsızlık mücadelesinin yaşanmasına neden oldu. Kastilya Kontluğu her ne kadar Leon Krallığı ile bağımsızlık mücadelesi içerisinde olsa da din düşmanları olan Müslümanlara karşı onlarla birlikte hareket etmekten de geri durmadı. Örneğin 939 yılında vuku bulan Simancas Savaşı'nda birlikte hareket ederek Müslümanları bozguna uğrattılar (Baruque, Valdeón Baruque, 1968, s. 23). Fernan Gonzalez bu minvalde Leon Kralı II. Ramiro ile sadakat bağı güçlü bir ittifak içerisindeydi. Zira ikili arasında dönemin Hristiyan yöneticileri arasında alışlagelmiş bir uygulaması olan evlilik yoluyla ittifak perçinleme ilişkisi de gerçekleştirildi (Ortega Cervigón, 2015, s. 39). Elbette bu ittifak durumu değişmez bir gerçek değildi. Nitekim Leon Kralı II. Ramiro, Kastilya Kontu Fernan Gonzalez'e olan güveni hususunda şüphe duyduğunda gerekeni tereddütsüz yerine getirerek onu hapse dahi atmıştı (Irving, 2022, s. 1). Bu cümleden hareketle Kastilya Kontluğu'nun 930 yılında bağımsızlığını ilan ettiği ancak Leon Krallığı tahakkümünden de tam anlamıyla kurtulamadığı söylenebilir.

Fernan Gonzalez kontluğunun bağımsızlığı ve sınırlarını genişletmek gayesiyle, 963 yılında liderliğini II. Hakem'in yaptığı Müslümanlar ile karşı karşıya geldi. Fakat bu karşılaşma Kastilya Kontluğu'nun aleyhinde seyretti ve neticesinde II. Hakem'den barış istemek zorunda kaldı (Irving, 2022, s. 1). 970 yılına gelindiğinde Kastilya Kontluğu'nun başına 995 yılına kadar hüküm sürecektir olan Garcia Fernandez geçti (Charlo Brea, 1984, s. 1; O'Callaghan, 2002, s. 1). Kont Garcia Fernandez'in genel politikası coğrafyadaki dindaşları ile barış üzerine odaklıyken Müslümanlar ile savaş yapmaya yönelikti. Kont Garcia Fernandez, bağımsız bir kontluğun lideri olsa da aynı babası gibi o da Leon Krallığı'nın hâkimiyetini tanımayı sürdürdü. Garcia Fernandez'in çeyrek asırlık

² José Ignacio Ortega Cervigón, Kastilya Kontluğu'nun ortaya çıkış tarihini 932 yılı olarak belirtmektedir. Bkz. (Ortega Cervigón, 2015, s. 34)

saltanatının çoğunluğu Müslümanlar –özelde Almanzor(el-Mansur)- ile mücadele ederek geçti. Fakat kontun bu mücadelesi İslam ordusu karşısında Hristiyanların art arda mağlup olmalarına engel olamadı (Ortega Cervigón, 2015, s. 35; Valdeón Baruque, 1968, s. 24). Üstelik oğlu Sancho Garcia Müslümanlar ile anlaşma yaparak kendisine karşı isyan hareketi dahi başlattı. Fakat Sancho Garcia bu isyan girişiminde başarılı olamadı. Zira Sancho Garcia (995-1017) ancak babası Garcia Fernandez öldüğünde kontluğun başına geçebildi (Barton, 2020, s. 149).

Kont Sancho Garcia saltanatının ilk yıllarında siyasi koşulların bir yansıması olarak diplomatik bir hamle yaparak Almanzor ile anlaşma yolunu seçti. Hatta Sancho Garcia Kurtuba(Cordoba)'ya kadar gitti ve Almanzora'a boyun eğdiği için orada şaşaalı bir tören ile karşılandı. Üstelik kendisine hem hil'at giydirildi hem de kıymetli armağanlar verildi (Irving, 2022, s. 1). İkili arasında yapılan anlaşmalar kapsamında ilk beş yıl arasında savaş yapılmadı. 1000 yılına gelindiğinde ise barış yerini tekrar mücadeleye bıraktı. Almanzor, Kastilya Kontluğu'na karşı harekete geçti ve Müslümanları Cervera Savaşı'nda bozguna uğrattı. Cervera'da Kastilya Kontluğu'nun yalnız olmadığını altını çizmek gerekir. Zira bu savaşta Kastilya Kontluğu'na Leon ve Navarra Krallığı'na ait ordular da yardım ettiler. Bu savaştan hemen iki yıl sonra yani 1002 yılında Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında gerçekleşen ve Müslümanların yenilgiye uğratıldığı Calatañazor Savaşı'nda Kastilya Kontluğu da faal rol oynadı (Carpintero, 1955, s. 17-18; Valdeón Baruque, 1968, s. 24; Codera Zaidín, 1910, s. 197-200; Castellanos Gómez, 2001, s. 25-42).

Kont Sancho Garcia, tıpkı babası Garcia Fernandez gibi İber Yarımadası'ndaki diğer Hristiyan krallıklar ile güçlü ilişkiler sürdürme çabasında bulundu. Özellikle kızı Munia'nın Navarra Kralı III. Sancho ile evli olması bu ilişkileri daha da kuvvetlendirdi. Kont Sancho Garcia'nın bu diplomatik yaklaşımındaki gayesinin bölgede siyasi istikrarı sürdürmeye çalışmak olması kuvvetle muhtemeldir. Sancho Garcia'nın 1017 yılındaki ölümü üzerine kontluğun başına yaşı çok küçük olan oğlu Garcia Sanchez (1017-1029) geçti. Yeni kontun yaşının küçük olmasından ötürü yönetimde kendisine halası Urraca ve kontluğun önde gelenleri vekâlet etti. İlaveten Kont Garcia Sanchez, kontluğun bağımsızlığını sağlayan Fernan Gonzalez'in soyundan gelen son Kastilya Kontu idi. Nitekim Garcia Sanchez'den sonra Kastilya Kontluğu'nun başına Navarra Kralı III. Sancho'nun oğlu I. Fernando (1037-1065) geçti. Soy değişikliği yaşanmasının nedeni evlilikler yoluyla akrabalık bağlarının kurulmasıydı. Şöyle ki, yukarıda da zikredildiği üzere Garcia Sanchez'in ablası Munia ile Navarra Kralı III. Sancho evliydi. Bu durumu kendi lehine değerlendiren III. Sancho, Kont Garcia Sanchez ölünce deyimli yerindeyse Kastilya Kontluğu'na el koyarak başına oğlu I. Fernando'yu geçirdi. Soy değişikliği yaşanmasının tarihsel arka planı bu şekilde oldu (Valdeón Baruque, 2006, s. 86; Valdeón Baruque, 1968, s. 24-27; *Cronica Latina de los Reyes de Castilla*, 1984, s. 1).

Kontluktan krallığa geçiş I. Fernando dönemi ile başladı. Zira I. Fernando, Kastilya'nın ilk kralı olarak anılmaktadır. I. Fernando, Leon Kralı III. Bermudo'nun kız kardeşi Sancha ile evlilik yaparak İber Yarımadası'ndaki Hristiyan birliğinin sağlanması yönünde önemli bir süreci başlatmış oldu. Zira bu evlilik Kastilya Krallığı ile Leon Krallığını aynı iradenin yani I. Fernando'nun yönetimine soktu. Şöyle ki, 1037 yılında yapılan Tamaron Savaşı'nda III. Bermudo ölünce Leon Krallığı I. Fernando'nun eşi Sancha'ya ve dolayısıyla I. Fernando'ya geçmiş oldu (Díaz de Vivar, 1808, s. 1; Gonzalez Minguez, 2002, s. 83; Garcia Osuna Rodriguez, 2010, s. 78). Leon piskoposu, Santa Maria de Regla Kilisesi'nde I. Fernando'yu kral ilan ederek ona krallık tacını giydirdi. Böylece I. Fernando artık hem Kastilya kralı hem de Leon kralı oldu. Sonrasında Büyük Kral

Ferdinand olarak anılmaya başlandı (Rochwert-Zuili, 2010, s. 65; Valdeón Baruque, 2006, s. 86).

Kral I. Fernando 1054 yılında Atapuerca Savaşı'nda kardeşi Garcia Sanchez ile karşı karşıya geldi. I. Fernando'nun lehine sonuçlanan bu savaşta kardeşi Garcia Sanchez öldürüldü. Garcia Sanchez'in ölümüyle Navarra Krallığı'nın bir kısmı Kastilya ve Leon Krallığı'na dâhil edildi (Rochwert-Zuili, 2010, s. 72; Soler Bistué, 2020, s. 1-43; Huidobro Serna, 1942, s. 43-46). Bu tür iç mücadelelerin haricinde Kral I. Fernando'nun ömrünün son on yılı Hristiyanların coğrafyadaki en büyük gayeleri olan Reconquista kapsamında yapılan mücadeleler ile geçti. Müslüman cephesinde yaşanan gelişmeler Kral I. Fernando'nun işini ayrıca kolaylaştırmaktaydı. Bu süreçte Müslümanlar merkezi otoriteden yoksun olan çok sayıda devletçikler halinde yönetilmekteydi. Müslümanların bu acziyeti karşısında harekete geçen Kral I. Fernando Viseo ve Lamego'yu işgal etti. Akabinde Toledo emirliğine karşı bir saldırı harekâtı gerçekleştirdi. Kral, Toledo yağmasının akabinde Talamanca, Huzeda, Henares, Jarama ve Alcalá'yı yağmaladı. Coimbra gibi önemli bir yeri ele geçirdi. Bu şekilde Kastilya topraklarının batı kanadını güçlendiren Kral I. Fernando, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında yapılan mücadelede öncü oldu. Öte yandan krallığın son yıllarında Reconquista kapsamındaki faaliyetlerinde fazla etkin olmasa da i'lâ-yi kelimetullah davasını bırakarak kendi aralarında mücadele eden Müslüman devletçikleri haraca bağladı.

I. Fernando ölmeden önce hükmü altındaki toprakları çocukları arasında paylaştırdı. Bu bağlamda Kastilya topraklarını büyük oğlu II. Sancho'ya bıraktı. Leon ve Asturias'ı VI. Alfonso'ya, Galiçya ve Portekiz topraklarının hâkimiyetini de diğer oğlu Garsiye'ye bıraktı (Rochwert-Zuili, 2010, s. 73-85; Valdeón Baruque, 1968, s. 27-30; Irving, 2022, s. 1; Valdeón Baruque, 2006, s. 86; Payne, 1973, s. 57-58; O'Callaghan, 2013, s. 23). Öte yandan kızlarından Urraca'ya Zamora/Çamora'yı ve diğer kızı Elvira'ya ise Toro/Thoro şehrini bıraktı (Rochwert-Zuili, 2010, s. 85; Moa, 2018, s. 304). Kastilya Kontluğu'nun krallığa dönüş süreci, yarımadaadaki siyasal yapıyı etkileyen önemli bir dönüm noktasıdır. Zira zikredilen kontluk, krallık statüsüne geçtiği aşamadan itibaren bölgenin siyasi denge ve sınırları üzerinde son derece etkili bir rol oynadı.

Sonuç

Kastilya Kontluğu'nun ortaya çıkış süreci yukarıda değinildiği üzere çeşitli faktörlerin siyasi etkileşimi sonucunda gerçekleşmiştir. Covadonga Mağarası'nda başlayan direniş hareketi zamanla Reconquista ruhunun vazgeçilmez bir parçası olan Kastilya kontluğunu ve akabinde Kastilya Krallığı'nı ortaya çıkarmıştır. Pelayo'nun liderliğinde başlayan direniş zaman içerisinde farklı Hristiyan unsurların katılımıyla güçlenerek Hristiyanların coğrafyadaki en büyük gayeleri olan Reconquistanın zeminini hazırlamıştır. Kastilya kontluğu Reconquistanın önemli bir figürü olmuş ve bölgedeki Hristiyan varlığının güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Kastilya Kontluğu'nun bu süreçteki rolü bölgenin siyasi dinamiklerini etkileyici bir biçimde şekillendirmiştir. Özellikle krallık süreci bu etkinin hat safhada hissedildiği bir aşama olmuştur. Aragon ve Kastilya krallıklarının yapmış olduğu ittifak bu durumun zirvesini teşkil etmektedir. Nitekim iki krallığın birleşimi sonrasında Endülüs'te İslam'ın siyasi varlığı tamamen sona erdirilmiştir.

Sonuç olarak Kastilya Kontluğu'nun kuruluşu yarımadaanın iç içe geçmiş tarihi bağlamı içerisinde değerlendirilmelidir. Endülüs'ün Müslümanlar tarafından fethi bölgedeki siyasi hareketliliğin en önemli parçasını teşkil etmektedir. Bu bağlam içinde Kastilya Kontluğu'nun doğuşu İber Yarımadası'nın karmaşık tarihini anlamak için önemli bir anahtar olarak değerlendirilmelidir. Ezcümle bu makale, Kastilya Kontluğu'nun tarihi

kökenlerini, kuruluş sürecini incelemiş ve bu önemli tarihi sürecin ana faktörlerini analiz etmeye çalışmıştır. Bu minvalde konuya ilgi duyan araştırmacılara başlangıç noktasında bir katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Atçeken, İ. H. (1998). Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 243-263.
- Barton, S. (2020). *Beyond the Reconquista: New Directions in the History of Medieval Iberia (711-1085)* (Robert Portass, Ed.). Leiden: Brill.
- Carpintero, H. (1955). *Temas Españoles-Calatañazor*. Madrid: Publicaciones Españolas O'Donnell.
- Castellanos Gómez, J. (2001). *La Batalla de Calatañazor Mito y Realidad*. 25-42.
- Charlo Brea, L. (Çev.). (1984). *Cronica Latina de los Reyes de Castilla*. Cadiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cadiz.
- Codera Zaidín, F. (1910). *La Batalla de Calatañazor*. 56, 197-200.
- Díaz de Vivar, R. (1808). *Chronicle of the Cid* (R. Southey, Çev.). London: Longman.
- Garcia Osuna Rodriguez, J. M. M. (2010). El Emperador Leonés Fernando I. İçinde *Asociación Cultural de Estudios Históricos de Galicia: C. VI*.
- Gonzalez Minguez, C. (2002). *El Proyecto Politico de Sancho II de Castilla (1065-1072)*.
- Haccî, A. A. (2017). *İslamî Fetihden Gırnata'nın Düşüşüne Kadar Endülüs Tarihi (711-1492)*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Huidobro Serna, L. (1942). La Batalla de Atapuerca: Tristes Remembranzas, 3(6), 43-46.
- Irving, T. B. (2022). Kastilya. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 25, s. 1-2). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kennedy, H. (1996). *Muslim Spain and Portugal- A Political History of al-Andalus*. London and New York: Longman.
- Martínez Ruiz, E. (2016). Formación y Geopolítica Peninsular de la Corona de Aragón. İçinde *La Marina de La Corona de Aragón*. Madrid.
- Moa, P. (2018). *La Reconquista Y España*. Madrid: La Esfera de los Libros.
- Montgomery, W. (1972). *The influence of Islam on Medieval Europe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- O'Callaghan, J. F. (Çev.). (2002). *The Latin Chronicle of the Kings of Castile*. Arizona: Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies Tempe.
- O'Callaghan, J. F. (2013). *Reconquest and Crusade in Medieval Spain*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ortega Cervigón, J. I. (2015). *Breve Historia de la Corona de Castilla*. Madrid: Ediciones Nowtilus.
- Özdemir, M. (1997). Endülüs'ün Yıkılışı Süreci Üzerine Mülâhâzalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 233-254.
- Payne, S. G. (1973). *A History of Spain and Portugal*. Madison-Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

- Reilly, B. F. (2000). *The Medieval Spains*. UK: Cambridge University Press.
- Rochwert-Zuili, P. (Ed.). (2010). *Crónica de Castilla*. Paris: SEMH-Sorbonne.
- Salazar y Acha, J. de. (2021). *Las Dinastías Reales De España En La Edad Media*. Madrid: Real Academia de la Historia Boletín Oficial del Estado.
- Soler Bistué, M. A. (2020). *Las batallas de Atapuerca y la (Re)escritura Novelesca de la Historia*. 7(1), 1-43.
- Şeyban, L. (2010). *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Valdeón Baruque, J. (1968). *El Reino de Castilla en la Edad Media*. Bilbao: Moretón.
- Valdeón Baruque, J. (2006). *La Reconquista: El Concepto De España: Unidad Y Diversidad*. Espasa Calpe.